

Фасилітаційна компетентність викладача вищої школи як суб'єкта педагогічної діяльності

Галіцан Ольга¹

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна
E-mail: olgagalitsan@gmail.com

Койчева Тетяна²

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна
E-mail: tikoycheva@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5518-4260>
Researcher ID S-2661-2018

Курлянд Зінаїда³

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна
E-mail: olgagalitsan@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-6964-3974>

Стаття висвітлює компетентнісний підхід в освіті як визначальний для розуміння своєрідності професійної діяльності фахівця освітньої галузі. Автори репрезентують результати аналізу наукового фонду з проблеми професійної компетентності педагога – представника вищої ланки освіти – викладача вищої школи. Висвітлено своєрідність професійної діяльності викладача вищої школи, акцентовано на інноваційності професійної діяльності викладача, її дуальній центрованості та інтегрованому контексті. Вченими подано результати аналізу специфіки розбудови системи вищої освіти в Україні, проаналізовано переваги та недоліки вітчизняного досвіду підготовки студентів за освітнім рівнем «магістр», встановлено зв'язок між специфічними індикаторами змін у вищій школі і структурою та видами професійних компетентностей викладача-дослідника. Аналізуючи етапи модернізації системи вищої освіти в Україні, науковці розмірковують про відповідність сучасної нормативно-законодавчої бази вимогам суспільства до викладача вищої школи. В системі професійних компетентностей автори особливо виділяють фасилітаційну компетентність викладача – інтегративний динамічний конструкт, зумовлений особистісним його профілем як суб'єкта діяльності, що віддзеркалює здатність викладача враховувати індивідуальні особливості кожного студента, варіативний алгоритм його просування освітнім маршрутом.

Ключові слова: фасилітація, компетентність, викладач вищої школи, система вищої освіти, магістр.

Вступ. Швидкоплинність глобальних процесів суспільного розвитку, як влучно зазначає Л. Хоружа, зумовлює виникнення нових тенденцій в освіті: євроінтеграція, модернізація, міжкультурний діалог, інтеграція, глобалізація освітнього простору тощо (Хоружа, 2017). Саме в контексті цих явищ підвищує свою соціальну значущість діяльність викладача вищої школи, адже перед ним стоїть чимало нових завдань, передусім це переорієнтація свідомості викладача на нові цінності в освіті – ідеї саморозвитку, пріоритетність людинотворення над дидактоцентризмом, інноватизація.

Водночас державна освітня політика України декларує необхідність гармонійного поєднання фундаментальної підготовки майбутніх фахівців із їхнім професійним становленням на засадах компетентнісного підходу. Держава потребує висококваліфікованих компетентних фахівців із

¹ кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

² доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

³ доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

авторською візією шляхів упровадження широкої палітри інноваційних способів здійснення професійної діяльності; відповідальних та креативних суб'єктів наукового пізнання; ініціаторів розробки конструктивних моделей полілогічного спілкування, співпраці та співтворчості (фасилітації, коучингу, наставництва); носіїв соціальної місії трансляторів культури та генераторів мультиверсумного знання.

Інваріантні складники професіоналізму викладача вищої школи (готовність до професійної діяльності) у поєднанні із варіативністю його професійної свідомості (розуміння інноваційних методологічних концепцій в освіті) дозволяють накреслити обшир видів його компетентності з проекцією на функційну готовність їхньої реалізації в освітньому середовищі закладу вищої освіти:

комунікативна компетентність (готовність реалізовувати міжособистісний контекст взаємодії з довколишніми, поєднуючи «слово», «динамічний образ» та «емоцію»);

інформаційна компетентність (здатність комплексно використовувати інформаційний простір та різноманітні джерела інформації з освітньою метою);

загальнокультурна компетентність (спонукання студентів до розвитку творчого потенціалу у професійній діяльності з урахуванням національних та загальнокультурних кодів);

фасилітаційна компетентність (здатність розбудовувати індивідуальні освітні траєкторії студентів, ураховуючи потенціал провідних механізмів фасилітації, наставництва, коучингу, тьюторства).

Результати аналізу наукового фонду з проблеми дозволяють зафіксувати доволі потужний науковий інтерес учених до різноманітних інтерпретацій фасилітації в освіті.

Так, в Україні наукові розвідки щодо феномена фасилітації в освіті було започатковано психологом П. Лушином, який використав поняття «екофасилітація» для висвітлення внутрішніх ресурсів людини з метою підтримки іншого суб'єкта. Цей напрям досліджень набув подальшого розвитку в освітній площині, проте наукові розробки науковців-психологів (Г. Балл, А. Гельбак, О. Кондрашихіна), які вдало поєднали елементи фасилітації та професійні техніки психолога, сприяли появі сталого наукового терміна «фасилітаційний вплив».

Безпосередньо педагогічний контекст фасилітації почали досліджувати російські вчені у 90-ті роки минулого століття. Дослідниця О. Врубльовська та представники її наукової школи (Р. Димухаметов, В. Суміна, Л. Тимоніна) ґрунтовно описали поняття «фасилітаційне спілкування». У нашій країні цієї позиції дотримуються С. Коломійченко та О. Фісун. В останні роки набували розповсюдження поняття «фасилітаційна взаємодія» (З. Ржевська-Штефан) та «фасилітаційна педагогічна дія» (Н. Носова). Науковці (І. Авдєєва, О. Галіцан, В. Нестеренко) послуговуються поняттям «педагогічна фасилітація», феноменологічні ознаки якого пов'язані з тріадою професійних позицій учителя-фасилітатора, які було представлено вперше К. Роджерсом у 80-ті роки ХХ століття («я сприймаю» – «я вірю» – «я допоможу»). Безпосередньо поняття «фасилітаційна компетентність» на дисертаційно-монографічному рівні висвітлювали Е. Гуцало та О. Фокша.

Отже, констатуємо, що спеціальних досліджень з проблеми формування фасилітаційної компетентності викладача вищої школи не було здійснено.

Мета дослідження – з'ясувати функційну роль фасилітаційної компетентності в системі професійних компетентностей майбутнього викладача вищої школи.

Завдання дослідження.

1. Специфікувати компетентнісний підхід як оптимальну наукову платформу для розробки концепції професійного становлення майбутнього викладача вищої школи як суб'єкта педагогічної діяльності в умовах магістратури сучасного закладу вищої освіти.

2. Висвітлити фасилітацію як спосіб інноватизації професійно-педагогічної діяльності майбутнього викладача у вищій школі.

Методи дослідження. Дослідження здійснено з використанням таких наукових методів: аналіз та систематизація, генералізація та порівняння наукової інформації з різних джерел (довідково-нормативних, дисертаційно-монографічних, психолого-педагогічних, методично-емпіричних) з метою фіксації основних понять: «компетентність», «фасилітаційна компетентність»; контент-аналіз програм підготовки майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури у закладах вищої освіти з метою висвітлення своєрідності професійної діяльності викладача вищої школи; концептуалізація наукових положень компетентнісного підходу в контексті становлення майбутніх викладачів як суб'єктів інноваційної професійної діяльності.

Результати дослідження. Система вищої освіти в Україні переживає період трансформаційних змін. Підготовка за рівнями бакалавр/магістр/доктор філософії здійснюється в Україні лише 4 роки та вимагає спеціальної дослідницької уваги, адже, на відміну від європейських країн і США, в яких поняття «магістр» використовується у значенні вченого ступеня (середнього між бакалавром і доктором філософії PhD) за нормативно-правовим законодавством України, магістр – це освітній ступінь, що передбачає здобуття особою повної вищої освіти з відповідної спеціальності

на базі освітнього ступеня «бакалавр» (базова вища освіта). Проте гармонії між рівнями бакалавр/магістр/доктор філософії/доктор наук не вистачає, що ускладнює органічне залучення науковців нашої країни до наукової спільноти поза її межами.

Погоджуємось із думкою О. Цокур щодо причинно-наслідковій зв'язки між сучасним станом підготовки майбутніх викладачів в університетах та етапами модернізації університетської підготовки у загальному розумінні. Дослідниця описує три етапий2 модернізації вищої освіти в Україні (Цокур, 2012). Опишемо їх більш детально.

Перший етап (кінець 80-х – середина 90-х років минулого століття) – період реформаторської «ейфорії». Цей етап характеризується уніфікацією типів освітніх закладів, розширенням номенклатури і переліку платних освітніх послуг, уведенням різних профілів навчання та розроблення авторських елективних курсів;

другий етап (друга половина 90-х років минулого століття) – етап усвідомлення необхідності переходу від реформи освіти до її модернізації та усталеного розвитку. Цей етап був пов'язаний з розробленням концепції національного виховання, доктрини розвитку освіти та програми її перспективного розвитку;

третій етап (2005 – 2010 роки) – етап розроблення офіційного курсу модернізації освіти відповідно до євроінтеграційних амбіцій держави. Цей етап характеризується передусім намаганням дотримуватись двоступеневої архітектури вищої освіти (бакалаврат / магістріум), приєднання України до мультикультурного освітнього середовища не лише на декларативному, й на рівні державних програм та проектів (програми академічної мобільності, іноземні державні стипендіальні програми, участь в Еразмус-мундус+ тощо).

Саме на третьому етапі, на нашу думку, усталився компетентнісний підхід у вищій школі як оптимальний для формування фахівця нового типу.

Своєрідність професійної компетентності викладача вищої школи представлено в наукових дослідженнях дещо менше (С. Вітвицька, В. Сисоєва, В. Огнев'юк), ніж професійна компетентність учителя (І. Зязюн, В. Кремень, А. Маркова, Н. Кузьміна, В. Сластьонін та багато інших учених).

Причину такого дисбалансу вбачаємо в тому, що система вищої освіти в Україні лише у 2014 році набула усталеної нормативної платформи з прийняттям Закону України «Про вищу освіту». У законі зазначено, що вища освіта визначається сукупністю систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших *компетентностей*, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти. Крім того, Закон чітко визначає, що обіймати посаду викладача у закладі вищої освіти може людина, яка має другий освітній рівень – магістр.

Компетентнісний підхід до підготовки магістрів в університетах досліджено у таких контекстах: специфіка викладання гуманітарних наук у вищій школі (Еванс, 1990); професійна компетентність магістрів у площині освітніх вимірювань (Макаренко, 2016); підготовка майбутніх магістрів гуманітарного профілю до компетентної науково-дослідницької діяльності (Бопко, 2013); особливості впливу професійної соціалізації майбутніх магістрів соціогуманітарного профілю на професійну компетентність (Балюк, 2016); своєрідність підготовки магістрів гуманітарного профілю до науково-дослідницької діяльності в інформаційному середовищі (Воротняк, 2012) та ін.

Можемо стверджувати, що компетентнісний підхід є концептуальним вектором розробки освітніх систем міжнародного формату, науковою платформою для моделювання інноваційних стратегій підготовки фахівців у закладах вищої освіти.

Намагаючись визначити сутність феномена «фасилітаційна компетентність викладача вищої школи», будемо додержуватись дедуктивної логіки дослідницького пошуку, виокремивши насамперед сутність родового поняття в логічному ланцюжку: «компетентність» – «професійна компетентність» – «фасилітаційна професійна компетентність викладача вищої школи».

На нашу думку, компетентність можна розглядати в різних контекстах та функційних площинах по-різному: як здатність особистості здійснювати певний вид діяльності, її готовність реалізовувати свій потенціал у цій діяльності, і, водночас як результат певних дій індивіда. Тобто можна впевнено вести мову про те, що компетентність – категорія «діяльнісна», проявляється у процесі професійної або соціальної діяльності суб'єкта, спрямованої на виконання поставленого завдання (Нестеренко, 2012).

Тобто професійна компетентність викладача віддзеркалює здатність особистості успішно здійснювати метапрофесійну діяльність у проекції індивідуально-особистісного розвитку і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти, що враховує вимоги до освіти європейського рівня.

Професійну компетентність викладача вищої школи визначаємо як дидактично-перманентну динамічну комбінацію знань (загальнотеоретичних, фундаментальних, предметних та надпредметних), професійно-зорієнтованих умінь (методичних, дидактичних) і конструктивних навичок (комунікативних, організаторських, лідерських), нелінійних професійних способів мислення (критичного, аналітичного), світоглядних цінностей (культура, менталітет), усталених моральних орієнтирів людини (Добро, Краса, Діалог, Істина).

З'ясуємо функції професійної компетентності.

Професійна компетентність викладача вищої школи, на нашу думку, вирізняється такими *функційними параметрами*: здатність використовувати широку палітру методів наукового пізнання; відмова від авторитарного та традиційно-міфологічного стилю мислення; розширений горизонт неупередженого світосприймання (усталені ціннісні орієнтири, стала моральна самосвідомість, естетична культура, ерудиція, творчі нахили, мультіверсумне бачення глобальних проблем суспільства); прагнення до синтезування нових знань на основі креативного та критичного опрацювання інформації; прагнення до самоідентифікації та самореалізації у різних видах діяльності; центрованість на проблемах суспільства, духовних глобальних проблемах людства; здатність застосовувати потенціал власних позараціональних підструктур свідомості та реалізовувати гуманістичні максими з ірраціональними культурними кодами; здатність інтегрувати гуманістичні аксіоми у високораціональні форми людської життєдіяльності; здатність реалізовувати трансфер інновацій у систему професійно-педагогічної діяльності у закладі вищої освіти.

Оскільки метою дослідження є висвітлення сутності фасилітаційної компетентності викладача вищої школи як суб'єкта педагогічної діяльності, розглянемо «суб'єктний» параметр професійної компетентності у розрізі професійної діяльності викладача вищої школи.

Суб'єктний підхід нерідко проголошується як парадигмальний (тобто провідний, визначальний) для системи освіти взагалі (К. Абульханова, А. Брушлинський). В основу цього підходу покладено ідею С. Рубінштейна про суб'єкт як центр організації буття та життєдіяльності соціуму (Рубінштейн, 2000).

Спираючись на те, що компетентність може бути визначена як спосіб співорганізації суб'єктом власних та сторонніх ресурсів для досягнення певної мети, спробуємо розділити ресурси суб'єкта – викладача вищої школи на внутрішні та зовнішні, проаналізувати їх.

Внутрішні ресурси суб'єкта – це його знання, уміння та навички (загальні, прикладні, предметні, надпредметні, організаційні, інтелектуальні), цінності, мотиви, психологічні особливості. Зовнішні ресурси суб'єкта – це опції, що забезпечують повноцінну реалізацію внутрішніх ресурсів особи у різних ситуаціях міжособистісної взаємодії та професійній площині.

На нашу думку, механізми фасилітаційної компетентності слід шукати серед зовнішніх ресурсів викладача вищої школи як суб'єкта педагогічної діяльності.

Фасилітаційну компетентність у загальному вигляді можна описати таким чином: інтегративний, динамічний комплекс індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних характеристик людини, що побудований на міждисциплінарних структурованих знаннях, різнорівневих уміннях і характеризується здатністю вибудовувати фасилітаційну взаємодію з усіма суб'єктами освітнього процесу (за О. Фокшею). До структури фасилітаційної компетентності вчителя О. Фокша віднесла: гносеологічний компонент як комплекс знань педагога про механізми педагогічної фасилітації, способи здійснення фасилітаційної взаємодії в освітньому процесі; праксеологічний компонент як комплекс умінь педагога здійснювати фасилітаційну взаємодію з усіма суб'єктами освітнього процесу; аксіологічний компонент як систему ціннісного ставлення педагога на світоглядному рівні до фасилітації та фасилітаційної взаємодії у професійній діяльності (Фокша, 2019).

Скористаємось цим визначенням як базовим та модифікуємо його в контексті професійної діяльності викладача вищої школи.

Ураховуючи на власний досвід та результати аналізу освітніх програм підготовки майбутніх магістрів у провідних університетах України, схарактеризуємо своєрідність професійної діяльності сучасного викладача вищої школи.

Перше, на що звертаємо дослідницьку вагу – це те, що сучасний викладач – це викладач-новатор, «викладач третього тисячоліття», який має не тільки адаптуватися до стрімких соціальних, економічних, ідеологічних змін, але й уміти аналізувати сучасні процеси, прогнозувати їх розвиток, накреслювати шляхи подальших перетворень, брати участь у розробці сучасних наукових та методологічних концепцій, бути «провідником» змін та «транслятором» інноваційних перетворень у соціокультурному просторі.

Другий специфічний параметр професійної діяльності викладача вищої школи – це його дуальна центрованість. З одного боку, викладач центрований на освітньому середовищі та змісті освіти (відповідні навчальні плани, освітні програми опанування суб'єктами навчання базових знань), з іншого – на суб'єктах освітнього процесу: майбутніх фахівцях – студентах – здобувачах освіти, в магістратурі.

Третій специфічний момент, на який звертаємо увагу – це інтегрований контекст професійних дій викладача вищої школи. Результат педагогічної діяльності викладача вищої школи можна представити у двох проекціях: перша – це навчальне заняття, конкретна методика, прикладний алгоритм, педагогічна технологія чи модель; друга – це психологічні «продукти» діяльності – позитивні зміни у свідомості суб'єктів навчання, професійні «новоутворення» у майбутніх студентів-фахівців: професійна рефлексія, професійний світогляд, професійна компетентність.

На нашу думку, саме останнє диктує необхідність уведення у науковий обіг поняття «фасилітаційна компетентність викладача вищої школи» як характеристики, що віддзеркалює потенційні можливості викладача позитивно впливати на особистісне та професійне становлення молодого спеціаліста – здобувача вищої освіти.

Підсумовуючи викладене, доходимо **висновків** та подаємо визначення феномену – «фасилітаційна компетентність викладача вищої школи».

Фасилітаційна компетентність викладача вищої школи є інтегративним, динамічним комплексом *індивідуально-особистісних* (специфічні властивості особистості (емпатійність, комунікативність, відкритість, креативність), прагнення реалізувати свій внутрішній творчий та інтелектуальний потенціал у взаємодії із суб'єктами освітнього простору; увиразнена фасилітаційна позиція як світоглядна орієнтація) і *професійно-діяльнісних* (уміння розробляти адекватні моделі комунікативної взаємодії у професійному контексті, вільне послуговування механізмами педагогічної підтримки та супроводу особистісного зростання студента, здатність розробляти оптимальні індивідуальні траєкторії професійного зростання майбутніх фахівців з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей) характеристик особистості.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у розробці як структури фасилітаційної компетентності викладача вищої школи, так і критеріїв оцінювання її сформованості у майбутніх магістрів-викладачів вищої школи.

Література

Закон України «Про вищу освіту» Режим доступу: [Zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)

Нестеренко В. В. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в системі заочного навчання: монографія. Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2012. 399 с.

Проблеми формування професіоналізму особистості та діяльності майбутнього фахівця в контексті вимог євроінтеграції: колективна монографія / за загальною редакцією О. С. Цокур. Одеса: СПД Бровкін О. В., 2012. 160 с.

Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. МПБ, Питер, 2000. 712 с.

Хоружа Л. Aksjologiczne podstawy edukologii: panstwo, spoleczenstwo si jednostka. *Аксіологічні засади освітології: держава, суспільство і особистість Ca-Łosciowe ujęcia edukacji – ku spotkaniu z ozwiatologia*. Warszawa, 2011. С. 89-101.

Foksha O. Methodological recommendations for formation of facilitative competence of future teachers of humanities in institutions of higher education. *Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration*. Ariel. 2018. №9. С. 61-65.

The facilitation competence of a high school teacher as a subject of pedagogical activity

Halitsan Olha⁴

*State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine*

Koycheva Tetyana⁵

*State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine*

⁴ Ph. D. in Pedagogy, Associate Professor at the Chair of Pedagogy at the State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

⁵ Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Chair of Pedagogy at the State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

Kurlyand Zinayida⁶

State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine

The article highlights the competence-based approach in education as the guiding one for understanding the peculiarities of the professional activity performed by a specialist within the education field. The authors present the results of the analysis related to the scientific fund covering the issues of pedagogue's professional competence, the pedagogue being treated as a representative of higher education – a higher school / tertiary teacher. The originality of the higher school teacher's professional activity is highlighted. The authors have presented the results of the analysis on the specifics of the development of the higher education system in Ukraine; on the advantages and disadvantages of the national experience regarding students' training at the “Master” educational level; the connection between specific indicators of changes in higher school and the structure and types of teachers'-researchers' professional competences have been established. Analysing the modernization stages of the higher education system in Ukraine, the scholars consider the compliance of the current regulatory framework with the requirements of society to the higher school teachers. Within the system of professional competences, the authors especially emphasize the higher school teacher's facilitation competence – an integrative dynamic construct, conditioned by his / her personal profile as a subject of an activity which reflects his / her ability to take into account each student's individual features, a variable algorithm for his / her moving along the educational path.

Keywords: facilitation, competence, higher school teacher, higher education system, master.

References

Foksha, O. (2018). Methodological recommendations for formation of facilitative competence of future teachers of humanities in institutions of higher education. *Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration*. Ariel. Vol. 9. pp. 61–65.

Khoruzha, L. (2011). Aksjologiczne podstawy edukologii: panstwo, spoleczenstwo si jednostka. *Aksiologiczne zasady osvitolohiyi: derzhava, suspil'stvo i osobystist' Ca-Losciowe ujecia edukacji – ku spotkaniu z ozwiatologia. – Axiological principles of education: state, society and personality Ca-Losciowe ujecia edukaciju - ku spotkaniu z ozwiatologia*. Warszawa [in Polish].

Nesterenko, V.V. (2012). *Teoretyko-metodolohichni zasady pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv doshkil'noyi osvity v systemi zaochnoho navchannya [Theoretical and methodological bases of preparation of future specialists of preschool education in the system of correspondence education]*. Odesa: Leradruk Publishing House [in Ukrainian].

Problemy formuvannya profesionalizmu osobystosti ta diyal'nosti maybutn'oho fakhivtsya v konteksti vymoh yevrointehratsiyi (2012). [Problems of formation of professionalism of personality and activity of future specialist in the context of the requirements of European integration]. O. S. Tsokur (Ed.). Odesa: SPD Brovkin O. V.

Rubinshteyn, S.L. (2000). *Osnovy obshchey psikhologii. [Fundamentals of General Psychology]*. MPb, Piter [in Russian].

Zakon Ukrayiny «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine "On Higher Education"]. Retrieved from: [Zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua) [in Ukrainian].

Accepted: November 29, 2019

⁶ Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Chair of Pedagogy at the State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”